

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ГРОМАДЯНАМИ ОКРЕМИХ ВИДІВ ПРАВА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

PECULIARITIES OF IMPLEMENTATION BY CITIZENS OF CERTAIN TYPES OF NATURE USE RIGHTS

Чопко Х.І., к.ю.н.,

доцент кафедри соціального права

Львівський національний університет імені Івана Франка

Стаття присвячена висвітленню однієї із найактуальніших проблем сьогодення, а саме окремим аспектам здійснення громадянами України права використання природних ресурсів. Здавна людина звикла брати від природи усе їй необхідне для існування, не переймаючись проблемами зменшення природних багатств, знищенням об'єктів дикої флори та фауни тощо. І лише на сучасному етапі суспільного розвитку, а саме із здобуттям Україною незалежності стало зрозуміло, що виключно споживацька експлуатація ресурсів природи (вод, земель, лісів, об'єктів дикої флори та фауни тощо) може зумовити зникнення багатьох видів природних ресурсів і як результат призведе до екологічної катастрофи планетарного масштабу, а тому відносини у вказаній сфері стають об'єктом посиленої правової охорони з боку держави. Загроза вичерпності багатьох видів природних ресурсів при їх використанні і водночас неможливість провадження людиною нормальної життєвої діяльності без їх використання, зумовлює зокрема, закріплення на законодавчому рівні заохочень у вигляді компенсації витрат понесених лісокористувачами у зв'язку з проведенням заходів по відновленню лісів, так і встановленні обов'язку створення на території мисливських угідь територій спеціально відведених для відновлення дикої фауни. Таким чином, безпечне використання лісів та об'єктів тваринного світу забезпечується через правову регламентацію економічного стимулювання лісокористувачів на лісовідновлення та закріпленням на законодавчому рівні за користувачами мисливських угідь обов'язку по створенню відтворювальних ділянок, що зумовлено природними особливостями лісів та дикої фауни і нагальністю в потребі їх охорони. Водночас, ефективність розподілу природних багатств в Україні між теперішнім і майбутнім поколінням залежить від чіткої регламентації в екологічному законодавстві порядку використання природних ресурсів та й добросовісного виконання громадянами своїх обов'язків при здійсненні окремих видів природокористування.

Ключові слова: право природокористування, ліси, лісовідновлення, мисливські угіддя, відтворювальні ділянки.

The article is devoted to coverage of one of the most relevant issues of today, namely, certain aspects of the exercise by citizens of Ukraine of the right to use natural resources. Since ancient times, people are used to take everything they need to exist from nature, without worrying about the problems of reduction of natural resources, the destruction of objects of wild flora and fauna, etc. And only at the present stage of social development, namely with Ukraine gained independence, it became clear that exclusively consumer exploitation of natural resources (waters, lands, forests, objects of wild flora and fauna, etc.) can cause the disappearance of many types of natural resources and as a result can lead to an environmental disaster of a planetary scale, and therefore relations in this area become the object of enhanced legal protection by the state. The threat of exhaustion of many types of natural resources when they are used, and at the same time the impossibility of conducting normal life activity by person without using them, cause, in particular, the consolidation of encouragements at the legislative level in the form of compensation for the expenses incurred by forest users in connection with the carrying out measures to restore forests, and the establishment of the obligation to create territories specially designated for the restoration of wild fauna on the territory of hunting grounds. Thus, the safe usage of forests and wildlife is ensured through the legal regulation of economic incentives for forest users for reforestation and the consolidation of the obligation to create reproductive areas at the legislative level for the users of hunting grounds, which is caused due to the natural features of forests and wild fauna and the urgency of the need for their protection. At the same time, the effectiveness of the distribution of natural resources in Ukraine between the present and future generations depends on a clear regulation of the procedure for the use of natural resources in the environmental legislation and the conscientious execution of the duties by citizens in the implementation of certain types of nature management.

Key words: the right of nature management, forests, reforestation, hunting grounds, reproductive areas.

Основним законом нашої держави є Конституція положення якої мають найвищу юридичну силу, а усі закони та підзаконні акти мають їм відповідати та не можуть суперечити.

Одним із екологічних прав, яке проголошується Конституцією України, є право користуватися природними об'єктами. Проголосивши у ст. 13 [1], що земля, її надра атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу, Україна закріплює за своїми громадянами право користування цими природними об'єктами згідно до вимог чинного законодавства. Право природокористування гарантується кожному і включає до свого змісту можливість задоволення громадянами своїх природних потреб до яких належить естетичне задоволення природним середовищем, оздоровлення, відпочинок та споживання природних ресурсів. Водночас внаслідок, вичерпності багатьох природних ресурсів та водночас неможливості провадження людиною нормальної життєдіяльності без їх використання держава зобов'язується забезпечити раціональне їх використання щоб таким чином зберегти їх і для майбутніх поколінь.

Сама концепція природокористування раціонального, тобто розумного набула свого розвитку із здобуттям Україною незалежності оскільки Конституція України проголошує, що використання природних ресурсів здійснюється відповідно до вимог закону [1]. Відповідно до преамбули Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» невід'ємною умовою сталого економічного та соціального розвитку держави є раціональне використання природних ресурсів [2]. Тобто окрім гарантування права громадян на природокористування на законодавчому рівні передбачено, що використання земельних, водних, лісових, надрових (гірничих) ресурсів, об'єктів тваринного світу повинне здійснюватися раціонально. Зважаючи на вичерпність окремих природних ресурсів при їх використанні чи певний вид їх використання зумовлює виникнення загрози їх зникненню або ж для відновлення окремих природних ресурсів необхідний тривалий час чи фінансові витрати і фізична сила використання природних ресурсів поділяється на природокористування загальне і спеціальне. Зокрема, громадянам гарантується право загального використання природних ресурсів, яке полягає виключно у задоволенні естетичних, рекреаційних, оздоровчих та інших потреб і таке задоволення відбувається способами, які не завдають шкоди ресурсу природи чи докільню загальному

та не впливають на них. Право загального природокористування є правом людини з народження і полягає в задоволенні життєвоважливих потреб, не потребує спеціального дозволу, реалізується безоплатно та без терміну.

Спеціальне природокористування здійснюється для задоволення економічних потреб окремих юридичних осіб і громадян та пов'язане з більшим впливом на природні ресурси та довкілля. Саме тому законодавець встановлює цілу низку вимог для здійснення цього виду використання природних ресурсів, таким чином забезпечуючи їх розподіл в інтересах теперішніх та майбутніх поколінь. Зокрема, відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» в порядку спеціального використання природних ресурсів громадянам, підприємствам, установам і організаціям надаються у володіння, користування або оренду природні ресурси на підставі спеціальних дозволів, зареєстрованих у встановленому порядку та за оплату для здійснення виробничої чи іншої діяльності (ст. 38) [2]. Дотримання цих вимог є необхідною умовою для спеціального природокористування.

До основних ознак спеціального природокористування проф. Пилипенко П. Д. відносить такі як: виробничо-господарська або інша корислива мета використання; надання у користування чи оренду конкретно визначеного природного ресурсу; спеціальний дозвіл та його реєстрація; використання природних ресурсів виключно за цільовим призначенням та платність природокористуванням [3, с. 173].

Зважаючи на способи використання природних ресурсів, які як правило призводять до порушення цілісності природного ресурсу або ж його зникнення загалом на природокористувачів покладається низка додаткових обов'язків при здійсненні спеціального природокористування. Як приклад при веденні лісового господарства на лісокористувачів покладається обов'язок відтворення лісів (ст. 63 Лісового Кодексу України [4]). На думку Е. В. Позняк це елемент екологізації матеріального виробництва як один з основних принципів у галузі охорони довкілля (п. «г» ст. 3), що відповідає положенням Конституції України еколого-правового спрямування (ст. 13–14, 16 та ін.) [5, с. 332].

Відносини у сфері відтворення лісів, створення високопродуктивних та з високими захисними властивостями деревостанів регламентуються Правилами відтворення лісів. [6] Вищезазначені Правила закріплюють способи та умови відновлення лісів, закріплюють низку вимог до створення лісових культур (п. 12–39) на виконання положення ст. 80 Лісового Кодексу України [4]. Так, відновлення лісів забезпечується такими способами як природний та штучний (п. 12 Правил). Інструкцією з проектування, технічного приймання, обліку та оцінки якості лісокультурних об'єктів передбачений і комбінований спосіб відновлення лісів. Такий спосіб відновлення лісів застосовується до зрубів, на території згаршц, болюта та інших лісових землях з недостатнім або куртинним природним самосівом цінних деревних порід та на колишніх сільськогосподарських угіддях в зонах радіоактивного забруднення з рівнем радіації, небезпечним для проведення комплексу робіт, пов'язаних зі створенням лісових культур [7].

Ще одним із способів охорони лісів є лісорозведення, яке на відміну від відновлення лісів, проводиться згідно зі ст. 81 Лісового Кодексу України на призначених для створення лісів в ярах, на балках чи пісках, тобто на землях не покритих лісовою рослинністю, насамперед низькопродуктивних і непридатних для використання в сільському господарстві і землях сільськогосподарського призначення, виділених для створення полезахисних лісових смуг та інших захисних насаджень [4]. Розведення лісів забезпечує відновлення якості агроландшафтів, основу яких становлять сільськогосподарські угіддя та лісові насадження [8].

На підставі матеріалів лісовпорядкування або спеціального обстеження з врахуванням існуючих змін у лісовому

фонді України та стану земель, що підлягають залісненню визначаються обсяги робіт щодо відновлення лісів і лісорозведення.

З метою ефективного заохочення лісокористувачами та власниками лісів до вчинення заходів по відновленню лісів Лісовим кодексом України регламентоване їх економічне стимулювання (гл. 19). Згідно зі ст. 99 Лісового кодексу України шляхом компенсації витрат власникам лісів і лісокористувачам при впровадженні ними заходів щодо розширеного відтворення лісів; застосування прискореної амортизації основних фондів землі охоронного, лісоохоронного та природоохоронного призначення держава економічно стимулює до вчинення заходів масштабного відтворення лісів [4].

Компенсація витрат по відновленню лісів проводиться за кошти Державного бюджету України і місцевих бюджетів відповідно до загальнодержавних, державних та регіональних (місцевих) програм.

Підставою для розгляду питання про стимулювання заходів щодо розширеного відтворення лісів є заява чи клопотання власників лісів і лісокористувачів до органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування за місцезнаходженням відповідної лісової ділянки. Водночас, відсутня правова регламентація процедури прийняття відповідним органом виконавчої влади чи органом місцевого самоврядування рішення про компенсацію витрат власникам лісів та лісокористувачам при впровадженні ними заходів щодо розширеного відтворення лісів. А тому, як видається, необхідно доповнити Лісовий кодекс положенням про підстави та механізм стимулювання власників лісів та лісокористувачів щодо відновлення лісів.

Під час здійснення полювання і водночас для забезпечення при цьому збереження видової та популяційної чисельності диких тварин законодавством передбачена також низка обов'язків для користувачів мисливських угідь. Зокрема, в межах мисливських угідь виділяється частина території на якій полювання заборонено. (п. 1 ст. 27 Закону України «Про мисливське господарство та полювання») [9].

Площа таких ділянок відповідно до ст. 27 Закону України «Про мисливське господарство і полювання» повинна складати лише 20 % від усієї площі мисливських угідь і обмежуватися однією чи декількома контурами, а виділення такої площі відбувається лише за погодженням з власником або користувачем земельної ділянки та оформляється відповідним наказом, у якому вказуються площа угідь, що виділяється з цією метою, перелік кварталів, урочищ, водойм тощо, що входять до складу відтворювальної ділянки та детальним описом її меж [9].

З врахуванням міграційної поведінки мисливських тварин, одна відтворювальна ділянка може створюватися спільно з ділянками декількох мисливських господарств.

Залежно від видів мисливських тварин, які перебувають на території мисливських угідь, відтворювальні ділянки можуть бути створюватися виключно для окремого виду мисливських тварин або групи їх видів. Визначається також особливий правовий режим охорони мисливських тварин на вказаній території.

Для облаштування відтворювальних ділянок, на термін не менше трьох років, відводяться найбільш сприятливі для охорони і відтворення окремого виду або групи видів мисливських тварин угіддя, що мають добрі кормові та захисні властивості [10].

Водночас, частка угідь, які відводяться для створення ділянок для відтворення мисливських тварин інколи не співмірна з щільністю мисливських тварин на таких ділянках і як результат це зумовлює понесення лісокористувачами додаткових витрат на відновлення рослинних культур знижених на таких ділянках. З метою більш ефективного відтворення тваринного світу та запобігання знищенню лісового покриву та зелених насаджень на території від-

творювальних ділянок, вважаємо за необхідне розширити площу ділянок для відтворення диких мисливських тварин.

Отже, використання навколишнього природного середовища, ресурсів природи чи суто їх природних властивостей може відбуватися як з метою задоволення громадянами своїх життєво-необхідних потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних, матеріальних тощо), так і суто економічних (з метою отримання прибутку). Водночас спеціальне природокористування, яке здійснюється для задоволення економічних потреб суспільства загалом, а також окремих юридичних осіб і громадян, пов'язане з більшим впливом на довкілля. Саме тому законодавець встановлює цілу низку вимог для здійснення окремих видів використання природних ресурсів, таким чином забезпечуючи їх розподіл в інтересах теперішніх та майбутніх поколінь. Водночас, варто відзначити, недосконалість окремих пра-

вових приписів, що регламентують обов'язки природокористувачів при здійсненні спеціального використання природних ресурсів. Зокрема, в чинному законодавстві передбачене економічне стимулювання лісокористувачів щодо вчинення заходів по лісовідновленню, однак правова регламентація механізму компенсації витрат понесених лісокористувачами у зв'язку з проведенням заходів по лісовідновленню відсутня. Не забезпечує повноцінне відновлення окремих видів дикої фауни і передбачена в законодавстві площа території, що відводиться під відтворювальні ділянки в межах мисливських угідь, яку доцільно збільшити зважаючи на габарити окремих видів диких тварин. Окрім цього самі громадяни свідомо неодноразово ігнорують правові приписи під час здійснення спеціального природокористування, що засвідчує низьку правову свідомість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР/ Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 540.
3. Пилипенко П. Д., Федорович В. І., Ващишин М. Я. та ін. *Право довкілля (екологічне право) : навч. / за ред. П. Д. Пилипенка*. Київ. : Ін Юре, 2010. 400 с.
4. Лісовий кодекс України в редакції від 08 лютого 2006 р. / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 21. Ст. 170.
5. Позняк Е. В. *Правові аспекти відтворення лісів в Україні. Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних відносин і природокористування в Україні та країнах СНД* : зб. наук. праць Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк 10–11 вересня 2010 р.). Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2010. С. 331–337.
6. Про затвердження Правил відтворення лісів : Постанова редакція від 22.12.2022 / Кабінету Міністрів України. *Урядовий кур'єр*. 2007. 14 берез. № 45.
7. Про затвердження Інструкції з проектування, технічного приймання, обліку та оцінки якості лісокультурних об'єктів : Наказ Державного комітету лісового господарства України редакція від 29.01.2021 підстава з0069-21 / Державного комітету лісового господарства України. *Офіційний вісник України*. 2010. № 90. Ст. 3203.
8. Про охорону земель : Закон України від 19 червня 2003 р. / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 349.
9. Про мисливське господарство і полювання : Закон України від 22 лютого 2000 р. / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 18. Ст. 132.
10. Про затвердження Порядку проведення упорядкування мисливських угідь : Наказ від 21 червня 2001 р. № 56 / Держкомлісгосп України. *Офіційний вісник України*. 2001. 21 верес. № 36. Ст. 1677.